

JERZY KOSTORZ

Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0003-4817-2816>

Katolickie wychowanie religijne w kontekście aktualnych przemian społeczno-religijnych w Polsce

Catholic religious education in the context of current socio-religious changes in Poland

Abstract

The article addresses the problem of catholic religious education in the context of current socio-religious changes. They can be observed in the change in the mentality of children, adolescents, and adults, the galloping secularization in Poland, the organization of religious lessons, and the quality of catechetical involvement of the family, school, and parish. In response to socio-religious transformations, proposals have been formulated for the renewal of educational environments and changes in religious lessons at school. It was postulated to develop a new core curriculum for religion lessons and to undertake new evangelization, catechetical, and pastoral activities in the family, school, and parish, using digital spaces. The cooperation of educational circles was considered important, which, like the core curriculum, and the curriculum for religious instruction in school, needs to be renewed. In doing so, the emphasis should be on authentic communication and cooperation between parents, educators, catechists, and pastors.

Keywords: catholic religious education, school, parish, family, evangelization, catechization, pastoral care.

Abstrakt

W artykule podjęto problem katolickiego wychowania religijnego w kontekście aktualnych przemian społeczno-religijnych. Można je zaobserwować w zmianie mentalności dzieci, młodzieży i dorosłych, galopującej sekularyzacji w Polsce, w organizacji lekcji religii oraz w jakości zaangażowania katechetycznego rodziny, szkoły, parafii. W odpowiedzi na przemiany społeczno-religijne sformułowano propozycje odnowy środowisk wychowawczych i zmiany koncepcji lekcji religii w szkole. Postulowano opracowanie nowej podstawy programowej lekcji religii oraz podejmowanie nowych, wykorzystujących cyfrowe przeszerzenie, działań ewangelizacyjnych, katechetycznych i duszpasterskich w rodzinie, szkole i parafii. Za ważną uznano współpracę środowisk wychowawczych, która, podobnie jak podstawa programowa i program nauczania religii w szkole, wymaga odnowy. Akcent przy tym położyć należy na autentyczną komunikację i współdziałanie rodziców, wychowawców, katechetów i duszpasterzy.

Słowa kluczowe: katolickie wychowanie religijne, szkoła, parafia, rodzina, ewangelizacja, katechizacja, duszpasterstwo.

Katolickie wychowanie religijne obejmuje całego człowieka – wszystkie jego wymiary: ciało i ducha, myślenie, emocje, sposób postępowania i wartościowania w odniesieniu do samego siebie, innych osób, otaczającego świata, Boga, relacji do wspólnoty religijnej (Kościoła katolickiego)¹. Sprzyja ukazywaniu najgłębszego i ostatecznego (religijnego) sensu oraz znaczenia poznawanej przez ucznia rzeczywistości². Dzięki temu posiada szerszy zakres oraz bogatsze możliwości motywacyjne niż wychowanie w ogólnym wymiarze³. Jednak podstawowy cel tego wychowania religijnego jest taki sam, jak wychowania w ogóle. Można go określić jako inspiracja i wspomaganie osoby w pełniejszym stawaniu się człowiekiem⁴. Oznacza to, że katolickie wychowanie religijne jest przede wszystkim pomocą w stawaniu się dojrzałym, a zatem i świadomym człowiekiem⁵. Dojrzałość religijna nie jest zatem czymś dodatkowym, lecz ważnym komponentem, który pobudza ogólny rozwój człowieka i przyczynia się do osiągnięcia przez niego dojrzałości na pozostałych płaszczyznach. Sprzyja ona także „dobremu wychowaniu”, przez które rozumie się etyczne postępowanie i działanie zgodnie z wartościami⁶. Z tego względu pominięcie katolickiego wychowania religijnego w ogólnym procesie edukacji doprowadziłoby do tego, że proces ów nie byłby kompletny⁷.

Jakie zatem powinno być katolickie wychowanie religijne dzieci i młodzieży w obecnej sytuacji społeczno-kulturowej w Polsce? Wydaje się, że odpowiedzi należy poszukiwać w najnowszych dokumentach katechetycznych i nauczaniu papieża Franciszka. Można w nich dostrzec nie tylko opis aktualnej sytuacji społeczno-kulturowej, ale także kierunki koniecznych zmian. Dlatego celem niniejszego artykułu jest analiza najbardziej ewidentnych elementów związanych

¹ Zob. i por. np. Radosław Chałupniak. 2012. „Katecheza w szkole czy poza szkołą?” *Paedagogia Christiana* 29 (1): 174; Radosław Chałupniak. 2001. „Wychowanie religijne a wychowanie chrześcijańskie. W *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*. Red. Radosław Chałupniak, Jerzy Kostorz, 215–236. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego; Maria Loyola Opiela. 2023. „Integralny rozwój i wychowanie dziecka w pedagogii katolickiej”. *Studia Pastoralne* 19: 100–117.

² Zob. o tym w: Zbigniew Marek. 1991. „Wychowanie religijne i rozwój człowieczeństwa”. W *W służbie człowiekowi. Studium duszpastersko-katechetyczne*. Red. Zbigniew Marek, 79–88. Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Instytut Kultury Religijnej.

³ Marek. 1991. „Wychowanie religijne i rozwój człowieczeństwa”, 83.

⁴ Marek. 1991. „Wychowanie religijne i rozwój człowieczeństwa”, 83.

⁵ Chałupniak. 2012. „Katecheza w szkole czy poza szkołą?”, 175.

⁶ Chałupniak. 2012. „Katecheza w szkole czy poza szkołą?”, 173–175.

⁷ Zob. o tym w: Karolina Dłuska. 2023. „Społeczeństwo jako podmiot legitymizujący naukę religii w szkołach publicznych”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 36 (2): 218–238.

z wychowaniem religijnym w Polsce, które wymagają przekształcenia, i wskazanie na tej podstawie możliwości przewycięzania kryzysu za pomocą nowych inicjatyw wychowawczych, ewangelizacyjnych i katechetycznych. W określaniu zasadniczych zadań wychowania religijnego i sposobów ich realizacji, w kontekście aktualnych przemian społeczno-religijnych w Polsce, uwzględnione zostaną przede wszystkim wyzwania związane z lekcją religii w szkole i katechezą parafialną. Dodatkowo wskaże się na konieczność współpracy katechetów i duszpasterzy z rodzicami.

Podjęte refleksje naukowe mają głównie charakter teoretyczny, koncepcyjny. Są punktem wyjścia do opracowań bardziej szczegółowych i praktycznych. Zostaną wzbogacone o odniesienie do dobrych praktyk, które wskazują na kierunki odnowy katolickiego wychowania religijnego.

1. Zarys przemian społeczno-religijnych

Wyżej zasygnalizowane zagadnienia wzbudzają obecnie wiele zróżnicowanych emocji. Wiążą się one z wprost z aktualną sytuacją Kościoła w Polsce, który traci autorytet. U podstaw znajdują się różnego rodzaju nadużycia kapłanów i sióstr zakonnych w sferze materialnej, seksualnej, moralnej i społecznej. Również przemiany religijności w Polsce, które dotyczą różnych grup społecznych, odgrywają tu ważną rolę⁸. Coraz więcej Polaków, nie tylko młodych, nie identyfikuje się ze wspólnotą Kościoła i jego nauczaniem⁹. Przeciwnie, rezygnuje z systematycznych praktyk religijnych i kwestionuje normy moralne. Charakterystyczna jest też zmiana postaw dzieci i młodzieży oraz ich rodziców wobec katechezy szkolnej i parafialnej¹⁰. Regularnie spada liczba uczniów uczestniczących w lekcji religii¹¹. W ramach tego przedmiotu największe zmiany widoczne są w szkołach ponadpodstawowych (liceach, technikach i szkołach branżowych). W dużych miastach, np. Warszawie, Wrocławiu, Gdańsku, Poznaniu, Łodzi, Szczecinie,

⁸ Zob. i por. np. Józef Baniak. 2022. *Religijność i moralność młodzieży polskiej w latach 1956–2018 na tle przemian cywilizacyjnych i społecznych: studium socjologiczne*. Poznań: Wydawnictwo Nauk Społecznych i Humanistycznych UAM; Janusz Mariański. 2022. „Religijność młodzieży szkół średnich w procesie przemian (2015–2022) – analiza socjologiczna”. *Chowanna* 59 (2): 1–34.

⁹ Anna Zellma, Andrzej Michał Kielian, Wojsław Wojciech Czupryński, Monique van Dijk-Groeneboer. 2022. „Religiousness of Young People in Poland as a Challenge to Catholic Education: Analyses Based on a Survey”. *Religions* 13: 1142.

¹⁰ Zob. i por. Dominik Kielb, Michał Pierzchała, Marcin Gazda. 2023. „Youth Attitudes towards Religious Education in Poland”. *Religions* 14: 7; Karolina Dłuska. 2017. „Nauka religii w szkole publicznej – kościelny przywilej czy służba demokracji?”. *Nurt SVD* 142 (2): 336–353.

¹¹ Łukasz Kasper. 2024. Religia w szkole – najnowsze dane samorządowe i kościelne. <https://www.ekai.pl/religia-w-szkole-najnowsze-dane-samorzadowe-i-kościelne/> (dostęp: 29.08.2024).

ok. 80% młodzieży nie uczęszcza na lekcje religii¹². Dekadę temu proporcje były odwrotne: 85% młodzieży chodziło na zajęcia z religii. Nieco lepiej wygląda to w szkołach podstawowych, gdzie w lekcji religii uczestniczy około 60–70% uczniów¹³. Wobec takiej sytuacji Ministerstwo Edukacji Narodowej zmieniło, bez zgodnego z prawem porozumienia ze stroną kościelną, organizację lekcji religii w szkołach. Wprowadzono zmiany w podpisanym 26 lipca 2024 r. przez ministrę edukacji narodowej Barbarę Nowacką znowelizowanym rozporządzeniu w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii¹⁴. Znowelizowane rozporządzenie umożliwia łączenie uczniów różnych klas i poziomów nauczania w przedszkolach i klasach I–III w grupy skupiające 25 uczniów, a 28 uczniów w starszych klasach. Nowe przepisy stanowią, że tworząc takie grupy, można je organizować wspólnie dla klas w przedziałach I–III, IV–VI oraz VII–VIII i dla wszystkich klas szkół ponadpodstawowych (średnich). Problem dotyczy szczególnie małych szkół wiejskich, niepublicznych szkół i znajdujących się na przedmieściach z powodu niżu demograficznego oraz szkół ponadpodstawowych z powodu wypisywania się młodzieży z lekcji religii. Różnica wieku w grupie klas łączonych może wynosić zatem nawet 3 lata. Uczniowie ci będą znajdować się na różnym poziomie rozwoju i posiadanej wiedzy, co jest sprzeczne z podstawowymi zasadami psychologicznymi, pedagogicznymi i dydaktycznymi. Stwarza trudności w nauczaniu religii, zwłaszcza w realizacji celów katechetycznych, np. w jednej grupie zajęciowej mogą być zarówno dzieci z klasy I szkoły podstawowej, jak i też z III, czyli te bezpośrednio przygotowujące się do I Komunii św.

Decyzję Ministerstwa Edukacji Narodowej strona kościelna postrzega jako krzywdzącą i niesprawiedliwą¹⁵. Konferencja Episkopatu Polski skierowała sprawę do Prezes Sądu Najwyższego Małgorzaty Manowskiej, która na wniosek biskupów przekazała sprawę do Trybunału Konstytucyjnego. Prezes Sądu Najwyższego wnioskuje o zbadanie, czy zmienione przez ministrę Barbarę Nowacką rozporządzenie w sprawie organizacji lekcji religii w przedszkolach i szkołach jest zgodne z konstytucją. Trybunał Konstytucyjny wydał na razie tzw. postanowienie zabezpieczające, zawieszając stosowanie rozporządzenia MEN do ogłoszenia wyroku¹⁶. W praktyce zarówno Ministerstwo Edukacji Narodowej, jak i dyrektorzy szkół nie

¹² Kasper. 2024. Religia w szkole – najnowsze dane samorządowe i kościelne.

¹³ Kasper. 2024. Religia w szkole – najnowsze dane samorządowe i kościelne.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach. „Dziennik Ustaw” z 2024 r., poz. 1158.

¹⁵ mos. 2024. Kościoły w Polsce w obronie lekcji religii składają petycje do Sądu Najwyższego. <https://www.ekai.pl/koscioly-w-polsce-w-obronie-lekcji-religii-skladaja-petycje-do-sadu-najwyzszego/> (dostęp: 1.09.2024).

¹⁶ TK wydał postanowienie zabezpieczające. Rozporządzenie Nowackiej ws. religii w szkołach zawieszono!. <https://wpolityce.pl/polityka/704065-tylko-u-nas-zabezpieczenie-tk-ws-rozporzadzenia-nowackiej> (dostęp: 9.09.2024).

stosują się do tego postanowienia. Pojawiają się jednak sytuacje, w których łączy się oddziały i grupy z różnych poziomów nauczania religii, pomimo że klasa liczy wymagane 7 osób.

Również od 1 września 2024 r. ocena z religii nie jest wliczana do średniej¹⁷. Sytuacja ta niewątpliwie wpływa na rezygnację uczniów, zwłaszcza młodzieży, z udziału w lekcji religii. Zmienia też status zajęć religii w szkole. Zniechęca dzieci i młodzież do udziału w lekcji religii. Obniża rangę nauczania religii w szkole oraz umniejsza jej wychowawczą i dydaktyczną rolę w systemie edukacji szkolnej.

Ministerstwo Edukacji Narodowej zapowiada też ograniczenie lekcji religii do 1 godziny w tygodniu. Zmiany te mają obowiązywać od 1 września 2025 r., czyli od roku szkolnego 2025/2026. Planowana jest przy tym organizacja lekcji religii na początku lub na końcu dziennego planu zajęć danej klasy, lub grupy uczniów¹⁸.

Podjęty w artykule temat wpisuje się w aktualną dyskusję na temat wychowania religijnego w polskiej szkole. Może być uzasadniany różnymi naukowymi refleksjami i doświadczeniami praktycznymi. W literaturze katechetycznej i w debatach publicznych ostatnich miesięcy pojawiają się wypowiedzi wskazujące na to, że wychowanie religijne zarówno w rodzinie, jak też w szkole i parafii jest w kryzysie¹⁹. Próbuje się dostrzec pozytywne aspekty obecnej sytuacji, wskazując na szanse i wyzwania. Niektóre z nich wprost odnoszą się do lekcji religii w szkole, a inne do katechezy parafialnej. Dostrzega się potrzebę rewizji dotychczasowego modelu edukacji religijnej w szkole i katechezy parafialnej. Nie bez znaczenia są również głosy na temat ewangelizacji rodziców.

2. Skuteczna odnowa środowisk katolickiego wychowania religijnego

Nie ulega wątpliwości, że katolickie wychowanie religijne potrzebuje stałej odnowy, która obejmuje nie tylko pogłębienie samego jego rozumienia i pod-

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 22.03.2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych. Dziennik Ustaw. z 2024 r. poz. 438.

¹⁸ Nowacka: jedna godzina lekcji religii w szkołach od 1 września 2025 r. <https://www.pap.pl/aktualnosci/nawacka-jedna-godzina-lekcji-religii-w-szkolach-od-1-wrzesnia-2025-r-0> (dostęp: 1.09.2024).

¹⁹ Zob. i por. np. Jerzy Andrzej Daniecki. 2024. „Wartości katechezy szkolnej”. Zeszyty Formacji Katechetów 93 (1): 72–80; Dariusz Kurzydło. 2023. „Po co (nam) lekcja religii? Stosunek młodzieży do nauczania religii w szkole.” Edukacja 164 (1): 27–40; Anna Zellma. 2024. „(Re) vision of Religious Education of Children and Youth in Secularized Polish Society”. Verbum Vitae 42 (1): 255–269.

staw pedagogicznych²⁰, ale także wymaga poszukiwania skutecznych sposobów odnowy podstawowych środowisk wychowawczych: rodziny, szkoły i parafii. W odnowie tej chodzi przede wszystkim o budzenie świadomości i kształtowanie mentalności osób odpowiedzialnych za wychowanie religijne. Służy temu odpowiednia ewangelizacja, katechizacja i formacja rodziców, wychowawców, katechetów, duszpasterzy i pracowników mediów katolickich. Powinna być ona dostosowana do różnych potrzeb, wieku i sytuacji życiowej adresatów²¹. „Należy przy tym uwzględnić dane antropologiczno-ewolucyjne i teologiczno-duszpasterskie, a zarazem nauki o wychowaniu”²².

Szczególne wyzwanie stanowi pogarszająca się kondycja polskiej rodziny, w tym zwiększająca się liczba rozwodów, związków partnerskich, małżeństw przeżywających kryzysy, „rodzin w sytuacjach nieregularnych”²³. Rodzina, jako podstawowa komórka społeczna, w której realizuje się życie każdego człowieka, a zarazem podstawowa komórka Kościoła katolickiego, potrzebuje zdecydowanego wsparcia różnych instytucji świeckich i kościelnych²⁴. Polega ono m.in. na zaangażowaniu ewangelizacyjnym i katechizacyjnym, adresowanym do samych rodzin i z ich udziałem. Potrzebne jest też podnoszenie świadomości roli rodziców w wychowaniu religijnym, bez którego nie ma integralnego wychowania dzieci i młodzieży. Dokonuje się ono m.in. poprzez tzw. pedagogizację rodziców w zakresie wychowania religijnego, która zmierza do stałego wzbogacania posiadanej przez rodziców potocznej wiedzy o wychowaniu w wierze o elementy wiedzy naukowej nie tylko z zakresu problematyki wychowania religijnego, ale także zagadnień opiekuńczych, zdrowotnych i społecznych. Służą temu odpowiednie programy duszpasterskie, które pomogą uświadomić rodzinom ich własną tożsamość i misję. W odniesieniu do wychowania religijnego pomoc ta powinna obejmować kompetentne wsparcie w sprawowaniu właściwych zadań wychowawczych i krzewieniu autentycznej

²⁰ Zob. i por. np. Jarosław Horowski. 2022. „Religion lesson in schools in Poland – the subject of dispute and the unused potential”. *British Journal of Religious Education* 44 (3): 238–245; Anna Zellma, Roman Buchta, Wojciech Cichosz. 2022. „The (non) transgressive character of religious education for children and young people in Polish schools”. *British Journal of Religious Education* 44 (3): 223–237.

²¹ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*. Kielce: Jedność, nr 225.

²² Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 225.

²³ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 235; por. Wojśław Czupryński. 2021. *Małżeństwo i rodzina w świadomości policjantów. Na przykładzie studentów Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Studium teologiczno-pastoralne*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; Anna Zellma, Wojśław Czupryński. 2020. „Cultural Model of Marriage and Family, as Shown in Selected Polish TV Series-A Pastoral Challenge for the Catholic Church”. *Nova prisutnost* 18 (2): 311–322.

²⁴ Por. Anna Zellma. 2023. „Współpraca nauczyciela religii z asystentem rodziny na rzecz dziecka”. *Studia Warmińskie* 60: 313–325.

duchowości rodziny²⁵. Obok tego działania duszpasterskie powinny koncentrować się również wokół ewangelizacji i katechizacji młodych małżeństw, rodziców pragnących ochrzcić dzieci, rodziców, których dzieci przygotowują się do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, oraz w grupach małżeńskich i rodzinnych²⁶. Zasadniczo chodzi o objęcie troską, szacunkiem i duszpasterskim wsparciem wszystkich rodziców, także tych, którzy przeżywają różne trudności i problemy. Każda współczesna rodzina potrzebuje mądrego towarzyszenia w jej sytuacji życiowej. Niezbędna jest też odpowiednia pomoc rodzicom w odnajdywaniu swojego sposobu uczestnictwa w wychowaniu religijnym potomstwa, aby czuli się współodpowiedzialni za wychowanie w wierze²⁷.

Istnieje również pilna potrzeba odpowiedniej odnowy środowiska szkolnego. Współczesna szkoła w Polsce przeżywa bowiem wyraźny kryzys. Uwidacznia się on w różnych sferach jej funkcjonowania, także w odniesieniu do szkolnych lekcji religii. Wyraźna sekularyzacja wśród dzieci i młodzieży, a coraz częściej także ateizacja, rodzi potrzebę rewizji dotychczasowego modelu edukacji religijnej w polskiej szkole. Wymaga wypracowania nowej koncepcji, w której za priorytetowe zostaną uznane cele i treści o charakterze preewangelizacyjnym, aksjologicznym, kulturowym, formacyjnym i wychowawczym²⁸. To z kolei rodzi potrzebę opracowania nowej podstawy programowej edukacji religijnej w szkole i katechezy parafialnej. Niezbędna jest też rewizja metodyki nauczania religii w szkole. Aby tego rodzaju programowanie nauczania religii okazało się skuteczne, potrzebne są zmiany w formacji wstępnej i permanentnej nauczycieli religii²⁹. W istocie na różnych etapach wychowania religijnego warto dowartościować zarówno odpowiedni, wzbogacony o nowe środki wyrazu, język przekazu treści wiary, jak też sposób otwartej, opartej na zaufaniu i życzliwości, komunikacji z uczniami. Obok tego nie można pomijać współpracy nauczycieli religii z innymi pedagogami³⁰.

Konkretnej odnowy wymaga również działalność ewangelizacyjna, katechetyczna i duszpasterska w parafii³¹. Potrzebne są nowe inicjatywy programowe i or-

²⁵ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 230–231.

²⁶ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 232.

²⁷ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 227–235.

²⁸ Zob. o tym np. w: Zellma. 2024. „(Re) vision of Religious Education of Children and Youth in Secularized Polish Society”, 255–269.

²⁹ Por. o tym w: Anna Zellma. 2013. *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*. Olsztyn: Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

³⁰ Konferencja Episkopatu Polski. 2001. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*. Kraków: WAM, nr 82–86.

³¹ Por. o tym np. w: Wojśław Czupryński. 2021. „Rok Rodziny inspiracją dla katechezy parafialnej”. *Roczniki Teologiczne* 68 (11): 105–118.

ganizacyjne w poszczególnych diecezjach i parafiach, które będą podejmowane w duchu synodalności. Aby ponownie ożywić świadomość tożsamości misyjnej parafii, konieczna jest dziś umiejętność dzielenia się i komunikowania pomiędzy duchownymi i świeckimi oraz wspólnego rozeznawania, jaką drogą należy podążać i jakie podejmować działania³². To wymaga odnowienia dynamiki relacyjnej w parafii, która powinna być „wspólnotą wspólnot”, pozwalającą odkrywać różnym osobom swoje miejsce w małych grupach i ruchach religijnych³³. Trzeba też dowartościować inne formy działalności ewangelizacyjnej, katechetycznej i duszpasterskiej w Kościele, np. ośrodki rekolekcyjne, centra kultury chrześcijańskiej i odnowy duchowej. Ponadto za ważne uznać należy propozycje formacyjne inspirowane katechumenatem, pozwalające przyjąć kerygmat i wcielić go w życie³⁴. W odnowie ducha ewangelizacyjnego i katechetycznego parafii istotna jest również ustanowiona przez papieża Franciszka posługa katechisty, która łączy w sobie bycie świadkiem wiary, nauczycielem oraz towarzyszem w drodze do Pana³⁵. Katechiści nie stanowią konkurencji dla katechetów szkolnych i duszpasterzy, lecz są ich dopełnieniem. Zostali bowiem wezwani do oddania się na służbę przekazu orędzia ewangelicznego, począwszy od pierwszego głoszenia, poprzez przygotowanie do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej aż po formację stałą. Świecka posługa katechistów jest szczególnym wyrazem misyjnego zaangażowania właściwego każdemu ochrzczoneму³⁶.

3. Drogi odnowy

Właściwa odnowa katolickiego wychowania religijnego w różnych środowiskach w Polsce wymaga odpowiednich działań o charakterze ewangelizacyjnym, pedagogicznym, katechetycznym i duszpasterskim, które podejmują nauczyciele religii, katecheci parafialni, duszpasterze dzieci, młodzieży i rodzin. Ich adresatem są wyżej wymienione grupy, zwłaszcza dzieci i młodzież oraz ich rodzice.

³² Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 289.

³³ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 301; por. Wojśław Czupryński. 2014. „Od akcji duszpasterskich do stałej formacji uczniów Jezusa”. *Studia Katechetyczne* 10: 147–161.

³⁴ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 303.

³⁵ Franciszek. 2021. List Apostolski w formie „motu proprio” *Antiquum Ministerium*, w którym ustanawia posługę katechety (10.05.2021), tekst polski: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210510_antiquum-ministerium.pdf (dostęp: 24.05.2021).

³⁶ Zob. i por. Mieczysław Polak. 2023. „Posługa katechisty w świetle Listu apostolskiego *Antiquum ministerium* papieża Franciszka”. *Studia Warmińskie* 60: 239–253.

Działania o charakterze ewangelizacyjnym, pedagogicznym, katechetycznym i duszpasterskim powinny zmierzać z jednej strony do coraz lepszego poznania i zrozumienia aktualnych wyzwań społeczno-kulturowych, z drugiej zaś do powrotu do źródeł i dowartościowania integralnego podejścia w wychowaniu. Poszukując dróg odnowy, należy nie tylko odróżnić katolickie wychowanie religijne w rodzinie, szkole i parafii, ale także zwrócić uwagę na ich wzajemną korelację³⁷. W mniejszych środowiskach społecznych, gdzie powiązania między poszczególnymi środowiskami wychowawczymi są silniejsze, warto inicjować działania integrujące wszystkie podmioty. Służą temu inicjatywy nie tylko religijne (np. pielgrzymki, Msze św., koncerty i wieczory uwielbienia), ale także kulturalne (np. ogniska, pikniki, festyny, wieczory kolęd i pastorałek, bale karnawałowe, bale Wszystkich Świętych, spotkania ze św. Mikołajem, Orszaki Trzech Króli, kolędowanie po domach, spływy kajakowe, turnieje sportowe). Dotyczy to głównie uczniów szkół podstawowych oraz wiejskich lub podmiejskich parafii. W tym jednak obszarze trzeba bardziej zaktywizować społeczność lokalną. Bez jej ożywienia działania w parafii ograniczą się jedynie do przygotowania przed sakramentalnego (np. sakramentu chrztu św., I Komunii św., bierzmowania, sakramentu małżeństwa). Wymienione konkretne działania należy potraktować jako przykłady dobrych praktyk.

Równocześnie należy podjąć dialog z Ministerstwem Edukacji Narodowej w sprawie regulacji prawnych dotyczących wyboru między religią a etyką. Konieczny jest tu kompromis, np. w ramach rezygnacji z jednej godziny lekcji religii zostanie wprowadzony obowiązkowy wybór między religią a etyką. Takie rozwiązanie nie tylko przyczyni się do zmniejszenia skali kryzysu w wychowaniu religijnym, ale wzmocni jakość wychowania aksjologicznego, które zajmuje ważne miejsce w integralnym rozwoju młodego człowieka. Sensowne jest wprowadzenie obowiązkowych zajęć z etyki. Nie będzie to konkurencja dla lekcji religii, lecz szansa na wychowanie oparte na uniwersalnych wartościach³⁸.

Dla przezwyciężenia kryzysów warunkowanych aktualnymi przemianami społeczno-religijnymi, które wpływają na sytuację lekcji religii w szkole, należy dokonać gruntownych zmian w podstawie programowej nauczania religii w polskiej szkole. Najpierw potrzebna jest rewizja dotychczasowego modelu edukacji religijnej w Polsce. Nie chodzi tu o rezygnację z konfesyjnego charakteru lekcji religii, lecz o nowy jej wymiar. Dowartościować należy preewangelizację i kul-

³⁷ Anna Zellma. 2017. „Innowacyjne inicjatywy pedagogiczne w środowisku szkolnym i parafialnym”. *Studia Elckie* 19: 675–689.

³⁸ Jerzy Kostorz. 2018. „Korelacja lekcji religii z etyką – sens czy bezsens?”. *Teologia Praktyczna* 19: 91–101.

turę chrześcijańską oraz relację chrześcijaństwa z innymi dziedzinami wiedzy i życia społecznego³⁹.

Współczesne wychowanie religijne potrzebuje również nowych treści, form i metod. Uwzględnić należy problemy antropologiczne, egzystencjalne, kulturowe, które są bliskie wychowankom. Trzeba też odwołać się do doświadczeń uczniów i ich aktualnej sytuacji życiowej. Podejmując określone problemy, warto poszukiwać nowych sposobów ich przekazu. Tym samym potrzebna jest odnowa dotychczasowego stylu wychowania religijnego. Wbrew popularnym opiniom nie należy rezygnować z tradycyjnych form i metod wychowania religijnego, lecz należy je wzbogacić o nowe inicjatywy. Jest to możliwe w ramach towarzyszenia uczniom w ich integralnym rozwoju⁴⁰. To dzięki koncepcji towarzyszenia można w wychowaniu religijnym połączyć tradycyjne formy i metody z nowoczesnymi. Poza tym warto korzystać z nowych technologii, w tym podejmować działania ewangelizacyjne, wychowawcze, katechetyczne w popularnych wśród nastolatków mediach społecznościowych (np. Facebook, Instagram, TikTok i Snapchat)⁴¹.

Kolejnym obszarem, który wymaga odnowy, jest współpraca rodziców, nauczycieli religii i księży. Połączyć należy siły tych podmiotów wychowawczych. Aby to było możliwe, potrzebna jest autentyczna komunikacja między rodzicami, nauczycielami religii i kapłanami. Z tym wiąże się konieczność zarówno pedagogizacji rodziców, jak też podwyższania jakości doskonalenia nauczycieli religii i permanentnej formacji kapłanów. Za sprawą tych właśnie działań można zarówno podnosić kompetencje wszystkich wychowawców, jak też troszczyć się o ich osobisty wzrost w wierze. Nie jest bowiem możliwa skuteczna odnowa wychowania religijnego bez zaangażowania kompetentnych wychowawców i ich świadectwa wiary. W tym ostatnim względzie trzeba nieustannie wspierać rodziców, wychowawców, nauczycieli religii i kapłanów w rozwoju ich osobistej relacji z Bogiem i ze wspólnotą Kościoła⁴².

Niewątpliwie osobiste doświadczenie wiary wszystkich wychowawców i ich zaangażowanie w wychowanie religijne młodego pokolenia sprzyja odnowie nie tylko teorii, lecz także praktyki. Refleksja naukowa katechetyków, pedagogów i pastoralistów pobudza do zastanowienia się nad sposobami wdrażania dróg odnowy. Rodzi też potrzebę ponownego dowartościowania ewangelizacji i pre-

³⁹ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 313.

⁴⁰ Zob. i por. Anna Zellma. 2022. „Accompanying the Catechised in Their Holistic Development”. *Roczniki Teologiczne* 69 (11): 5–22.

⁴¹ Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 195, 213–217.

⁴² Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*, nr 112–113.

ewangelizacji zarówno dzieci i młodzieży, jak też dorosłych (rodziców), oraz inicjowania współpracy wszystkich odpowiedzialnych za wychowanie religijne.

Zakończenie

Aktualne przemiany społeczno-religijne rodzą nowe wyzwania, które należy potraktować jako szansę dla odnowy katolickiego wychowania religijnego dzieci i młodzieży w Polsce. Warto przy tym zrezygnować z postawy obronnej i zamkniętej na „znaki czasu”. Z pewnością krytyczne głosy wobec lekcji religii w polskiej szkole i wychowania opartego na wartościach chrześcijańskich pobudzają do refleksji i weryfikacji dotychczasowej koncepcji wychowania religijnego. Nie można nieustannie i bezwzględnie gloryfikować minione czasy, pamiętając jedynie np. o większej frekwencji uczniów na lekcji religii. Sam bowiem udział w lekcji religii nie przekładał się na częstotliwość i jakość praktyk religijnych. Nie do końca uzasadnione są głosy mówiące o prześladowaniu uczniów wierzących i uczestniczących w lekcji religii. Problem jest bardziej złożony. Wymaga roztropności zwłaszcza wśród osób odpowiedzialnych w Kościele katolickim za organizację lekcji religii i formację katechetów. Nie można zamykać się na dialog i wzmacniać pretensje do podmiotów odpowiedzialnych za kształt edukacji, która podlega przemianom społecznym i religijnym.

Warto też pamiętać, że nie istnieją idealne drogi odnowy katolickiego wychowania religijnego. Bardzo istotne jest ciągle poszukiwanie nowych sposobów ewangelizacji, katechizacji i duszpasterstwa. Wskazana jest również troska o tych, którzy z zapałem, pasją i poczuciem misji angażują się w wychowanie religijne w rodzinie, szkole i parafii. Ich to właśnie należy wspierać, aby nie wypalili się w swojej pracy wychowawczej.

Biorąc pod uwagę potrzebę uczenia się przez całe życie, warto organizować, zwłaszcza dla katechetów, spotkania, które służą wymianie doświadczeń i spojrzeniu na sprawy wychowania religijnego z innej perspektywy. Poznanie różnych punktów widzenia, zupełnie niedoceniane, a często celowo pomijane w katechetycznym dyskursie, jest jednym z koniecznych elementów odnowy wychowania religijnego. Dlatego należy podjąć autentyczny dialog, który będzie służył wypracowaniu i wdrożeniu nowych propozycji. Kluczowe jest też to, by wszystkie podmioty odpowiedzialne za katolickie wychowanie religijne wspierały się wzajemnie na poziomie zaangażowania w diecezji, rodzinie, parafii i szkole.

References

- Baniak Józef. 2022. *Religijność i moralność młodzieży polskiej w latach 1956–2018 na tle przemian cywilizacyjnych i społecznych: studium socjologiczne*. Poznań: Wydawnictwo Nauk Społecznych i Humanistycznych UAM.
- Chałupniak Radosław. 2001. „Wychowanie religijne a wychowanie chrześcijańskie. W *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*. Red. Radosław Chałupniak, Jerzy Kostorz, 215–236. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Chałupniak Radosław. 2012. „Katecheza w szkole czy poza szkołą?” *Paedagogia Christiana* 29 (1): 163–178.
- Czupryński Wojśław. 2014. „Od akcji duszpasterskich do stałej formacji uczniów Jezusa”. *Studia Katechetyczne* 10: 147–161.
- Czupryński Wojśław. 2021. „Rok Rodziny inspiracją dla katechezy parafialnej”. *Roczniki Teologiczne* 68 (11): 105–118.
- Czupryński Wojśław. 2021. *Małżeństwo i rodzina w świadomości policjantów. Na przykładzie studentów Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Studium teologiczno-pastoralne*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Daniecki Jerzy Andrzej. 2024. „Wartości katechezy szkolnej”. *Zeszyty Formacji Katechetów* 93 (1): 72–80.
- Dłuska Karolina. 2017. „Nauka religii w szkole publicznej – kościelny przywilej czy służba demokracji?” *Nurt SVD* 142 (2): 336–353.
- Dłuska Karolina. 2023. „Społeczeństwo jako podmiot legitymizujący naukę religii w szkołach publicznych”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 36 (2): 218–238.
- Franciszek. 2021. List Apostolski w formie „Motu Proprio” *Antiquum Ministerium*, w którym ustanawia posługę katechety (10.05.2021), tekst polski: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210510_antiquum-ministerium.pdf (dostęp: 24.05.2021).
- Horowski Jarosław. 2022. „Religion lesson in schools in Poland – the subject of dispute and the unused potential”. *British Journal of Religious Education* 44 (3): 238–245.
- Kiełb Dominik, Pierzchała Michał, Gazda Michał. 2023. „Youth Attitudes towards Religious Education in Poland”. *Religions* 14: 7.
- Konferencja Episkopatu Polski. 2001. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*. Kraków: WAM.
- Kostorz Jerzy. 2018. „Korelacja lekcji religii z etyką – sens czy bezsens?”. *Teologia Praktyczna* 19: 91–101.
- Kurzydło Dariusz. 2023. „Po co (nam) lekcja religii? Stosunek młodzieży do nauczania religii w szkole”. *Edukacja* 164 (1): 27–40.
- Kasper Łukasz. 2024. Religia w szkole – najnowsze dane samorządowe i kościelne. <https://www.ekai.pl/religia-w-szkole-najnowsze-dane-samorzadowe-i-kościelne/> (dostęp: 29.08.2024).

- Marek Zbigniew. 1991. Wychowanie religijne i rozwój człowieczeństwa. W *W służbie człowiekowi. Studium duszpastersko-katechetyczne*. Red. Zbigniew Marek, 79–88. Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Instytut Kultury Religijnej.
- Mariański Janusz. 2022. „Religijność młodzieży szkół średnich w procesie przemian (2015–2022) – analiza socjologiczna”. *Chowanna* 59 (2): 1–34.
- mos. 2024. Kościoły w Polsce w obronie lekcji religii składają petycje do Sądu Najwyższego. <https://www.ekai.pl/koscioly-w-polsce-w-obronie-lekcji-religii-skladaja-petycje-do-sadu-najwyzszego/> (dostęp: 1.09.2024).
- Nowacka: jedna godzina lekcji religii w szkołach od 1 września 2025 r. <https://www.pap.pl/aktualnosc/nowska-jedna-godzina-lekcji-religii-w-szkolach-od-1-wrzesnia-2025-r-0> (dostęp: 1.09.2024).
- Opiela Maria Loyola. 2023. „Integralny rozwój i wychowanie dziecka w pedagogii katolickiej”. *Studia Pastoralne* 19: 100–117.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 2020. *Dyrektorium o katechizacji*. Kielce: Jedność.
- Polak Mieczysław. 2023. „Posługa katechisty w świetle Listu apostołskiego *Antiquum ministerium* papieża Franciszka”. *Studia Warmińskie* 60: 239–253.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 22 marca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych. *Dziennik Ustaw*. z 2024 r. poz. 438.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach. „*Dziennik Ustaw*” z 2024 r., poz. 1158.
- TK wydał postanowienie zabezpieczające. Rozporządzenie Nowackiej ws. religii w szkołach zawieszono!, <https://wpolityce.pl/polityka/704065-tylko-u-nas-zabezpieczenie-tk-ws-rozporzadzenia-nowackiej> (dostęp: 9.09.2024).
- Zellma Anna, Buchta Roman, Cichosz Wojciech. 2022. „The (non) transgressive character of religious education for children and young people in Polish schools”. *British Journal of Religious Education* 44 (3): 223–237.
- Zellma Anna, Czupryński Wojśław. 2020. „Cultural Model of Marriage and Family, as Shown in Selected Polish TV Series-A Pastoral Challenge for the Catholic Church”. *Nova prisutnost* 18 (2): 311–322.
- Zellma Anna, Kielian Andrzej Michał, Czupryński Wojśław Wojciech, Dijk-Groeneboer Monique van. 2022. „Religiousness of Young People in Poland as a Challenge to Catholic Education: Analyses Based on a Survey”. *Religions* 13: 1142.
- Zellma Anna. 2013. *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*. Olsztyn: Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Zellma Anna. 2017. „Innowacyjne inicjatywy pedagogiczne w środowisku szkolnym i parafialnym”. *Studia Elckie* 19: 675–689.

-
- Zellma Anna. 2022. „Accompanying the Catechised in Their Holistic Development”. *Roczniki Teologiczne* 69 (11): 5–22.
- Zellma Anna. 2023. „Współpraca nauczyciela religii z asystentem rodziny na rzecz dziecka”. *Studia Warmińskie* 60: 313–325.
- Zellma Anna. 2024. „(Re) vision of Religious Education of Children and Youth in Secularized Polish Society”. *Verbum Vitae* 42 (1): 255–269.